UNESCO Country Strategy for Nepal
(2023-2027)

Fostering Agency and Inclusion

Foreword

Anyone with even a superficial understanding of Nepal is likely to reflect with wonder at its complex, storied history and the unique geography provided by the Himalayas and rich alluvial plains. Intensely diverse, Nepali society is a tapestry of different ethnicities, languages and traditions which come together to form an equally vibrant national core. Viewed through the Organization's lens, Nepal is a country of substance and meaning, and one that possesses a strong rationale for robust UNESCO engagement.

Consequently, the Organization has a responsibility to elaborate a well-tailored country strategy that strikes the right balance between addressing development needs and highlighting the country's abundant social, cultural and natural wealth. To be effective, the Organization's concern will be less on what material support it provides than what it enables; UNESCO can best add value when it is fostering wide consensus on the direction of action within its areas of expertise, not seeking to simply lead it.

Over the next five years, the Organization will support Nepali-led coalitions to pursue initiatives grounded in best practice and influenced by future trends, nurturing public-private partnerships between government, communities, the private sector and relevant international partners; UNESCO will apply as appropriate its convening power to enable a common understanding and common approach to key issues affecting Nepal within its areas of competence. With this new approach, the Organization can realize objectives unachievable as an independent actor and better meet the expectations of the government and Nepali citizens, as well as respect the direction of Nepal's Constitution, Agenda 2030 and UN reform. In doing so, UNESCO will prioritize actions that support Nepal's commitment to federalism and address exclusion; Nepali youth, especially young women and girls, and its fifty-nine recognized indigenous communities are to be the privileged partners of the Organization moving forward.

In terms of substance, UNESCO's focus areas derive from the priorities established by the United Nations Sustainable Development Cooperation Framework (UNSDCF) for 2023-2027. The UNESCO Country Strategy theme *Fostering Agency and Inclusion* alludes to the clear direction from the Nepali government to the UN to support federalism and inclusion in the country as top priorities, but also well reflects the need for UNESCO to do more to promote Nepal's own agency and inclusion in regional and international frameworks that the Organization leads or is associated to.

The UNESCO Team in Nepal

Table of Contents

I. Strategic Vision: Situating UNESCO's Work in Nepal 6

1. Nepal and Agenda 2030 7
2. Country Development Context 7
3. UNESCO's Strategic Role 9

II. Cooperation Framework and Partnerships 10

1. Sustainable, Resilient and Inclusive Economic Transformation: Placing Culture at the Heart of Development 12
2. Inclusive and Transformative Human Development: Education Recovery, Resilience and Re-imagination 15
3. Environmental Sustainability, Climate and Disaster Resilience: Open Science for Society 17
4. Governance, Federalism, Participation and Inclusion: Informing Social Development through Media 20
5. Intersectoral Priorities 22

III. Risk Assessment 23

IV. Monitoring and Evaluation 24

I. Strategic Vision: Situating UNESCO’s Work in Nepal

The primary objective of the 2023–2027 UNESCO Country Strategy (UCS) is to support Nepal’s development priorities within the Organization’s areas of expertise, all within the lens of the United Nations Sustainable Development Cooperation Framework (UNSDCF) 2023-2027. To this end, the Organization will accompany the government in attaining its constitutional aspiration of sustainable socio-economic development, the Fifteenth Plan (2019/20-2023/24) development priorities and other national sectoral priorities.

The convergence of these key national priorities with the objectives of the United Nations Sustainable Development Cooperation Framework (UNSDCF) for Nepal (2023-2027), UNESCO’s Medium-Term Strategy for 2022-2029 (41 C/4) and Programme and Budget for 2022-2025 (41 C/5) orient the UCS. Its five-year timeframe aligns with the UNSDCF Nepal, reflecting UNESCO’s commitment under the UN reform to enhance the coordination, efficiency and impact of United Nations’ development activities to better realize Nepal’s needs and priorities.

The UCS theme, “Fostering Agency and Inclusion,” emphasizes the priority UNESCO places on enabling the agency of diverse Nepalis and leaving no one behind. This is crucial as the COVID-19 pandemic and subsequent economic instability have exacerbated existing inequalities, marginalization and exclusion. The focus on agency also emphasizes the preference for partnerships over projects to support Nepalis in realizing their developmental potential; UNESCO understands that Nepal’s upcoming Least Developed Country (LDC) graduation requires a critical rethinking of traditional approaches to development.

Nepal and Agenda 2030

Nepal has shown encouraging commitment to address Agenda 2030, establishing in 2017 a "Sustainable Development Goals Status and Roadmap: 2016-2030" that localized Sustainable Development Goals (SDG) indicators. This was followed the same year by the "Development Finance Assessment" and the 2018 assessment "Financing Needs Assessment, Costing and Financing Strategy for Sustainable Development Goals" which both focused on research mobilization for the SDGs[1]. This trend continued with the SDG-coding of the budget for effective financing of the SDGs and the incorporation of key Agenda 2030 principles within Nepal's Fifteenth Plan (2019/20-2023/24). However, the education sector, in which UNESCO supports the coordination and monitoring for Agenda 2030, remains the only sector with a separate national framework.

Country Development Context

In 2015, Nepal finalized its new Constitution, completing its formal transition to a federal democratic republic. The Constitution's core values of inclusion, pluralism, equality and sustainability are firmly expressed in the country's subsequent development plans and other key national strategic documents and have shaped Nepal's development pathway, contributing to the United Nations General Assembly's endorsement for Nepal's graduation to a middle-income developing country by 2026. However, many challenges impede Nepal's sustainable development prospects and they, together with the COVID-19 recovery, orient the Organization's direction in Nepal and significantly influence its focus.

1. **Institutionalizing Federal Governance and Service Delivery**
   Though the 2015 Constitution paved the way for federal governance and service delivery in Nepal, a successful transition requires supporting policy and training. UNESCO will leverage its convening power and normative role to foster a common understanding and approach to key sectoral issues within its area of competence, providing technical support as required to enhance legal and policy infrastructure.

2. **Addressing Sustainable Economic Growth and Least Developed Country (LDC) Graduation**
   For decades, Nepal experienced slow economic growth rates[2] and the COVID-19 crisis exacerbated this trend, with the country

[1] Draft Common Country Analysis (United Nations Country Team Nepal, 2021) <Internal Document>.

[2] *Nepal Country Economic Memorandum* (World Bank Group, 2017) <https://documents1.worldbank.org/curated/en/358501495199225866/pdf/115156-CEM-PUBLIC-SAREC-70p-Country-Economic-Memorandum-19-May-2017.pdf>.

registering a negative 1.9 percent growth rate in 2020[3]. Just as Nepal began to shake off the pandemics' effects, economic shocks and rising inflation have undermined economic recovery. While these trends are hopefully temporary in nature, Nepal's upcoming LDC graduation nonetheless requires both Government and development actors to rethink strategy. In this context, UNESCO's interventions in Nepal will support innovative approaches to building economic resiliency. Here the emphasis will be less on what material support UNESCO provides, but on the agency it fosters and enables, for the Organization best adds value when it strengthens partnerships, building consensus on the direction of action within its areas of expertise.

3. **Private Sector Partnership for Sustainable Development**
   As a principal driver of development, the private sector brings a reservoir of resources and expertise to help address challenges to sustainable development, but its involvement should be in concert with national and local development priorities. To this end, UNESCO will foster collaboration with the private sector, leveraging their resources and expertise for the attainment of Nepal's development goals while seeking to influence their understanding and approach to development.

4. **Ensuring Inclusive Development**
   Despite the constitutional commitment to inclusion and efforts made to this end, development gains remain stubbornly uneven, as evident from the country's Global Gender Gap Index (GGGI), Gini Coefficient score, provincial Human Development Index (HDI), Multidimensional Poverty Index (MPI) and ethnicity disaggregated HDI[4]. Indeed, the last recorded Gini coefficient for Nepal in 2019[5] showed it as having one of the world's highest income inequality; this geographical disparity is also evident when disparate HDI and MPI of provinces are compared. Moreover, despite progress in legislation and policy, young people, people with disabilities, indigenous and socially marginalized groups, ethnic minorities and communities in remote areas continue to face daunting development challenges. In this context, to foster inclusion and leave no one behind, UNESCO will work with a wide range of stakeholders to influence social processes[6] that contribute to individual, community and regional exclusion.

---

[3] *Nepal Development Update: Harnessing Export Potential for a Green, Inclusive, and Resilient Recovery* (WORLD BANK GROUP, 2021) <https://documents1.worldbank.org/curated/en/332751617996242148/pdf/Nepal-Development-Update-Harnessing-Export-Potential-for-a-Green-Inclusive-and-Resilient-Recovery.pdf>.

[4] In 2021, Nepal ranked 106/156 with a GGGI of 0.683. *Global Gender Gap Report 2021* (World Economic Forum, 2021) <https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf>.

[5] *Fighting Inequality in Nepal: The Road to Prosperity* (HAMI, SAAPE, and OXFAM, 2019) <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620607/bp-fighting-inequality-nepal-110119-en.pdf>.

[6] *Leave No One Behind: Research Findings Overview* (United Nations Resident Coordinator Office, 2022) <Internal document>

UNESCO's Strategic Role

There are four UNSDCF priority areas for Nepal (2023-2027):

1. Sustainable and Inclusive Economic Transformation;
2. Inclusive and Transformative Human Development;
3. Environment Sustainability, Climate and Disaster Resilience;
4. Governance, Federalism, Participation and Inclusion.

UNESCO's own areas of focus derive from the UNSDCF consultations and subsequent prioritization process, occupying strategic points within each. Intersectoral in nature, they reflect the complex reality of development challenges as well as the multifaceted approach required to address them.

With Nepali youth and indigenous communities as key partners, the Organization's four key themes are:

A. Placing Culture at the Heart of Development;
B. Education Recovery, Resilience and Re-Imagination;
C. Open Science for Society;
D. Informing Social Development through Media.

© UNESCO-Laxmi Prasad Ngakhusi

II. Cooperation Framework and Partnerships

With a view to UNESCO's commitments within UNSDCF Nepal's four priority areas and the Organization's own comparative advantage, the strategic interventions under each of the four UCS themes are outlined below. In undertaking these interventions, UNESCO will use its convening power to facilitate relevant partnerships between government, the private sector and local communities, actively seeking opportunities to widen the scope of cooperation moving forward. The Organization will work with a broad range of partners to mobilize awareness and resources for each thematic UCS outcome.

The table below lists the relevant UNSDCF priority areas and focus areas and SDGs targeted by crosscutting interventions to be implemented under UNESCO's four themes for 2023–2027:

Priority Areas and Strategic Interventions	Related UNSDCF Focus Areas	Related SDGs
Priority Area 1: Sustainable, Resilient and Inclusive Economic Transformation *Theme: Placing Culture at the Heart of Development*		
i. World Heritage and Sustainable Development	Focus Areas 1.1 and 1.2	SDG 4, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 15 and 17
ii. Strengthen Capacity in Heritage Protection and Promotion	Focus Area 1.1	SDG 11, 12, 15 and 16
iii. Fostering Living Heritage and Creative Economy	Focus Areas 1.1 and 1.2	SDG 4, 5, 8, 9, 11, 10, 12, 16 and 17
Priority Area 2: Inclusive and Transformative Human Development *Theme: Education Recovery, Resilience and Re-imagination*		
i. Education Policy, Planning and Coordination	Focus Area 2.2	SDG 1, 4, 5 and 10
ii. Gender Equality and Inclusive Education	Focus Areas 2.2 and 2.4	SDG 1, 4, 5 and 10
iii. Education Futures	Focus Area 2.2	SDG 1, 4, 5, 8, 9, 13, 16 and 17
Priority Area 3: Environment Sustainability, Climate and Disaster Resilience *Theme: Open Science for Society*		
i. Local and Indigenous Knowledge Systems	Focus Areas 3.1 and 3.2	SDG 1, 2, 4, 13 and 15
ii. Cryosphere and Water Resources	Focus Areas 3.1 and 3.2	SDG 6 and 13
iii. Fostering Biosphere and Ecosystem Services	Focus Areas 3.1 and 3.2	SDG 2, 6, 7, 13 and 15
Priority Area 4: Governance, Federalism, Participation and Inclusion *Theme: Informing Social Development through Media*		
i. Fostering Inclusive Digital Transformation	Focus Areas 4.1 and 4.2	SDG 4, 5, 9, 10, 13, 16 and 17
ii. Freedom of Expression and Professional Media Development	Focus Area 4.2	SDG 13, 16 and 17
iii. Strengthen Media and Information Literacy	Focus Area 4.2	SDG 4, 5, 16 and 17

1. Sustainable, Resilient and Inclusive Economic Transformation: *Placing Culture at the Heart of Development*

Objective: To integrate culture within key development processes and promote the creative economy as an emerging sector contributing to sustainable development.

Expected Outcomes:

- Key policy and regulatory mechanisms better aligned with international standards and frameworks;
- National and local capacity in culture and heritage management strengthened to apply culture as a tool for sustainable development;
- Enhanced protection and promotion of heritage and cultural expressions and;
- Enhanced support to the creative economy and living heritage.

National Development Context:

With more than one hundred and twenty-five ethnic groups, one hundred and twenty-three languages and outstanding natural beauty, Nepal is blessed with a diverse natural and cultural heritage that attracts visitors from around the world. The 2015 Constitution accordingly commits to the protection and promotion of natural and cultural heritage, endowing communities with the right to preserve and promote their language, script, cultural civilization and heritage. Despite these commitments and keen attention from national and local authorities, Nepal faces the following challenges in the culture sector:

- While Nepal's strategic assets include its cultural and natural heritage, typified by renowned sites such as Sagarmatha and Lumbini, related development and planning are often fragmented;
- Approaches to intangible or "living" heritage remain mostly ad hoc and informal, lessening its potential to contribute to development. Further, the COVID-19 pandemic has severely impacted the creative economy and those dependent on it;
- Communities are at the heart of safeguarding living heritage. But the intergenerational transmission of knowledge, skills and practices are diminishing and at risk due to multiple factors including high youth migration;

- Local communities, especially indigenous and minority groups, are often excluded from participation in important development initiatives (including tourism) and;
- Urban areas, including important historic centres, lack long-term planning for sustainable development.

Key Partners: UNESCO will leverage its existing partnerships with the Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation, the Ministry of Forests and Environment, the National Commission for UNESCO, UNESCO clubs, relevant institutes, site management offices, universities, youth organizations, the private sector and civil society. The Organization also recognizes the important but underdeveloped role of youth and indigenous communities in the development of the cultural economy and tourism in Nepal.

Focus of Interventions:

1. *World Heritage and Sustainable Development*

   In line with the decisions of the 20th General Assembly of the States Parties to the World Heritage Convention (2015) related to Agenda 2030, UNESCO will encourage the consideration of World Heritage as an important asset for economic and sustainable development. Working with local communities, the Organization will leverage Heritage Sites to promote best economic and environmental practices. This effort will also be complemented by the promotion of greater civic awareness as to the nature and importance of World Heritage.

2. *Strengthen Capacity in Heritage Protection and Promotion*

   UNESCO will work with the Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation and other key stakeholders to improve heritage regulatory frameworks and provide guidance for heritage protection and promotion. This will include support to the government to review the existing National Culture Policy and possible ratification of the 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. In the context of federalism, the Organization will place an increased emphasis on cooperation with local authorities.

3. *Fostering Living Heritage and Creative Economy*

   As the COVID-19 pandemic has disproportionately affected cultural industries and cultural practices, UNESCO will devote significant attention to the safeguarding and promotion of living heritage and the resilience of the creative sector through frameworks such as ResiliArt. With a view to both coherence and scale, the Organization will enhance communication between communities, entrepreneurs and policy makers, and work with concerned stakeholders to explore the inclusion of Nepali urban centres within the UNESCO Creative Cities Network (UCCN).

2. Inclusive and Transformative Human Development: *Education Recovery, Resilience and Re-imagination*

Objective: Leveraging inclusive and equitable quality education[7] for human development.

Expected Outcome(s):

- Improved coordination for education policy planning, implementation and monitoring across the federal system;
- Enhanced incorporation of the concepts of Global Citizenship Education (GCED) and Education for Sustainable Development (ESD);
- Fostering of pathways and flexible linkages between formal, Technical and Vocational Education and Training (TVET) and non-formal education;
- Effective management and delivery of non-formal education and;
- Enhanced resilience of the education system to future disruptions.

National Development Context:

Article 31 of the Nepali Constitution[8] commits to compulsory and free education up to the basic level (Grades 1-8) and free education up to the secondary level (Grades 9-12), the right to mother tongue education and the right to assisted learning for persons with disabilities; the government has expressed a similar commitment for inclusive education through other key policy documents, including the Fifteenth Plan (2019/20-2023/24), the National Education Policy 2019, the National SDG4 Framework and the upcoming School Education Sector Plan (2022-2030). Despite these efforts, Nepal faces significant educational challenges which include:

- Poor coordination between federal, provincial and local levels in educational management;
- Increased risk of vulnerable groups falling behind in terms of enrolment, completion, and learning outcomes;

[7] UNESCO sees quality education as a contextual and continuously evolving concept; please see the link (https://unescochair.info.yorku.ca/sdg4) for the elaboration of the position on quality education. In Nepal, UNESCO will work with national stakeholders to decide on the prioritization of particular components of quality education.

[8] Government of Nepal, *Constitution of Nepal 2015* (Government of Nepal, 2015) <https://www.mohp.gov.np/downloads/Constitution%20of%20Nepal%202072_full_english.pdf>.

- Mismatch between education training and livelihood requirements;
- Difficulties with education service delivery in the digital age and;
- Vulnerability of the education system to future disruptions e.g., pandemics.

Key Partners: UNESCO will work with the Ministry of Education, Science, and Technology, the Ministry of Youth and Sports, relevant Constitutional Commissions, the National Commission for UNESCO, UNESCO clubs, Youth Organizations, Teachers' Trade Unions, civil society, private sector and other relevant stakeholders. The Organization will employ an institutional approach that connects with wider expertise at UNESCO Headquarters, the UNESCO Regional Bureau for Education (Bangkok) and relevant UNESCO institutes to mobilize the required technical expertise for Nepal.

Focus of Interventions:

1. Education Policy, Planning and Coordination

Leveraging its role as a standard setter, UNESCO will support coordination between education stakeholders to localize SDG4 actions, strengthen education sector planning and coordination in the federal structure to realize national aspirations for quality education, including support to local, provincial and federal governments to implement the National SDG4 Framework and School Education Sector Plan (2021-2030).

2. Gender Equality and Inclusive Education

Guided by the Organization's Global Priority for Gender Equality, other core instruments[9] and the United Nations' strong engagement on this issue, UNESCO will support targeted actions across three priority areas: better data, better policy and better practice. The Organization will also promote inclusive educational practices[10] that address social and physical barriers limiting the participation and achievement of learners with diverse needs.

3. Education Futures

Applying core UNESCO frameworks like GCED, ESD, Futures of Education, the Management of Social Transformation (MOST) and Futures Literacy, UNESCO will leverage new educational concepts and tools to inform a sustainable, healthy and inclusive future for Nepalis.

[9] IIEP-UNESCO, 'Equality' <http://learningportal.iiep.unesco.org/en/glossary/equality>.

[10] UNESCO, 'Inclusion in Education' <https://en.unesco.org/themes/inclusion-in-education>.

3. Environmental Sustainability, Climate and Disaster Resilience: *Open Science for Society*

Objective: Making science more visible, collaborative and connected to societal needs, UNESCO's comparative advantage in science will be leveraged for environment sustainability, climate and disaster resilience.

Expected Outcome(s):

- The inception of a culture of open science through increased public accessibility and participation;
- Increased collaboration with the private sector and international scientific networks to promote science-based solutions for sustainable development;
- Promotion of indigenous knowledge contributing to sustainable development;
- Increased attention to youth and women-led innovation;
- UNESCO-designated sites leveraged as platforms for change and innovation and;
- Strengthened alliances and knowledge sharing for sustainable water and biodiversity management.

National Development Context:

Both the Fifteenth Plan (2019/20-2023/24) and the 2019 National Science, Technology and Innovation Policy demonstrate the importance of science for the country's development, while Article 51 of Nepal's Constitution also mandates the state to "promote traditional knowledge, skill, culture, social tradition and experience of the indigenous nationalities and local communities". To realize the innovative potential within the country, especially that of indigenous communities and youth, and to successfully address the issues of climate change and exposure to natural hazards, Nepal will need to overcome key obstacles in this area, including:

- Infrastructure bottlenecks, gender barriers and a lack of linkages with regional and international scientific networks. Together, these significantly affect Nepal's innovation potential; out of the 132 economies listed in the 2021 Global Innovation Index, Nepal ranked 111th[11];

[11] *Global Innovation Index 2021* (World Intellectual Property Organization (WIPO), 2021) <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf>.

- While the rush to modernity has undervalued indigenous knowledge and voices globally, in Nepal this is complicated by the fact that continued internal and external migration of indigenous communities is accelerating the loss of valuable knowledge and practice and;
- With uneven precipitation, increased snow and glacier melt and projected temperature rise in the coming decades, Nepal remains highly vulnerable to climate change and natural disasters. This is also evident with Nepal's global ranking[12]- fourth and thirteenth in climate change and flood risks respectively; a situation aggravated by the consequences of population growth and urbanization.

Key Partners: UNESCO will work with the Ministry of Education, Science, and Technology and the Ministry of Forest and Environment, the Nepal Academy of Science and Technology (NAST), relevant Constitutional Commissions, the National Commission for UNESCO, the International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD), indigenous organizations, concerned UNESCO institutes, the Science Teachers' Association, universities and regional and international science networks. Given their important role in science, engineering, technology and innovation (SETI), the Organization will prioritize collaboration with the private sector, indigenous communities and youth associations.

Focus of Interventions:

1. *Local and Indigenous Knowledge Systems*

   In line with Nepal's constitutional aspirations and UNESCO's 2022-2029 Medium-Term Strategy, the Organization shall introduce its Local and Indigenous Knowledge Systems (LINKS) programme to promote the inclusion of traditional, indigenous and local knowledge within efforts of biodiversity management, climate change assessment and adaption and natural disaster preparedness. Activities will be informed by the Organization's role as Lead Agency for the United Nation's International Decade of Indigenous Languages—IDIL (2022-2032), including facilitation for Nepal's IDIL National Action Plan.

2. *Cryosphere and Water Resources*

   UNESCO will foster sustainable research and practice to promote the sustainable development of mountainous regions and downstream areas. To this end, the Organization shall leverage and reinforce

[12] 'Energy, Environment, Climate and Disaster-Risk Management', *UNDP Nepal* <https://www.np.undp.org/content/nepal/en/home/energy-environment-climate-and-disaster-risk-management/in-depth.html>.

existing networks for mountain conservation, water research and management, climate change adaptation, mitigation and disaster risk reduction for sustainable and resilient development, with ICIMOD as an important partner. Within the framework of UNESCO's Intergovernmental Hydrological Programme (IHP), the Organization will support evidence-based water governance and decision-making.

3. *Fostering Biosphere and Ecosystem Services*

   With local and indigenous people at the centre, UNESCO interventions will support the safeguarding of ecosystems and natural resource management, promoting innovative approaches to economic development that are both socially appropriate and environmentally sustainable. The Organization will also work with government and local authorities to reinforce UNESCO's Man and Biosphere (MAB) and Global Geoparks (UGG) Programmes in Nepal.

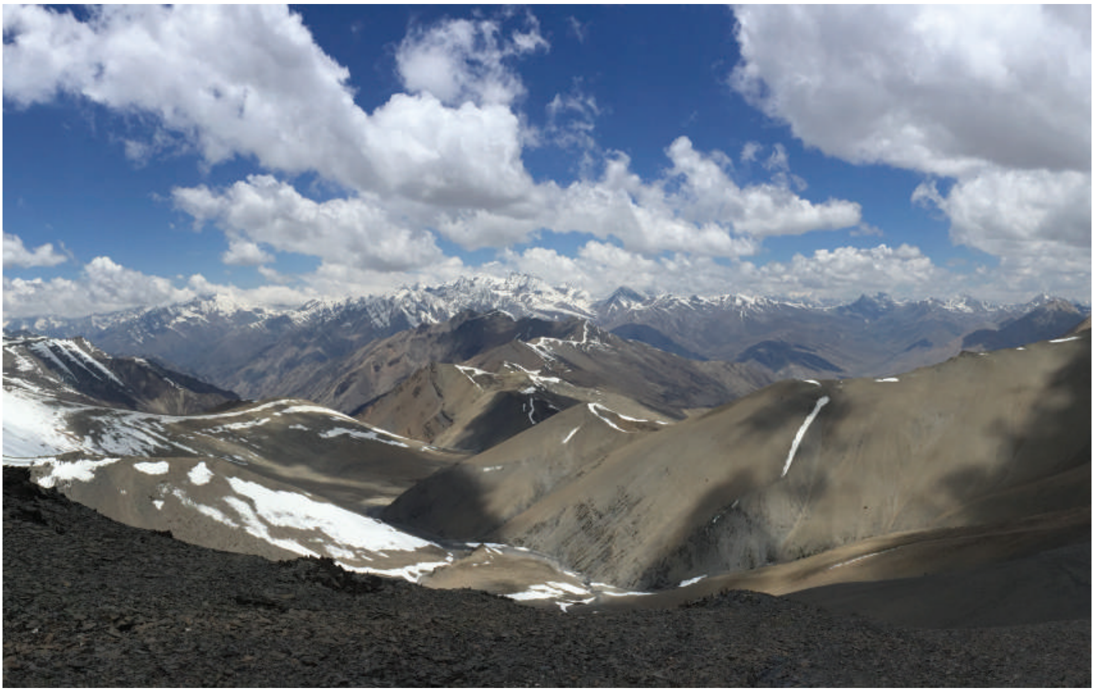

©UNESCO-Sushant Rokaya

4. Governance, Federalism, Participation and Inclusion: *Informing Social Development through Media*

Objective: Inclusive digital transformation, professional media development, media and information literacy and the protection of fundamental freedoms to allow for inclusive social development.

Expected Outcome(s):

- Strengthened capacity of government and concerned local partners to enhance norms and policies related to freedom of expression, the safety of journalists and inclusive digital transformation;
- Wider media and information literacy (MIL) and a reduced digital divide;
- Plurality and inclusion in the media strengthened with increased participation of women, youth, indigenous people and members of other marginalized communities;
- Enhanced universal access to information and;
- Wider innovation through increased youth engagement with new technology.

National Development Context:

Nepal enjoys high television, broadband and mobile phone penetration, reflecting the importance of communication and information technology for the country's development—especially given its challenging geography. Nonetheless, the tradition of print media is strong and community radio continues as a key source of information and education for those living in remote areas. In looking to the future, Nepali policy-makers and stakeholders must factor in the following:

- Digital skills of the general population are wanting. On the United Nations Capital Development Fund (UNCDF) inclusive digital economy scorecard (IDES), Nepal ranked the lowest on the skills front (as compared to policy and regulation, innovation and infrastructure);
- Vulnerable groups disproportionally lack access to digital technology and;
- Mirroring global trends, journalism is affected by so-called "fake news", disinformation and misinformation, all of which have been amplified by the COVID-19 pandemic; the pandemic has equally

exacerbated the economic and physical vulnerability of journalists, especially female journalists and those from marginalized groups.

Key partners: UNESCO will work with the Ministry of Communication and Information Technology (MoCIT), the Ministry of Home Affairs, the Election Commission, the Language Commission, the National Human Rights Commission, the National Information Commission, the National Commission for UNESCO, UNESCO clubs, the Federation of Nepali Journalists and other relevant media associations, youth organizations, indigenous associations, civil society and other relevant stakeholders, with an institutional approach ensured through close collaboration with UNESCO frameworks such as the International Programme for the Development of Communication.

Focus of Interventions:

1. *Foster Inclusive Digital Transformation*

   In partnership with the MoCIT and selected key partners, UNESCO will support a rights-based approach to develop ethical standards, norms and frameworks to meet the challenges of digital transformation and innovative technologies such as artificial intelligence. The Organization will work to deepen the practice of Internet Universality to bridge digital and knowledge divides, support coordination between the three tiers of governments and enable stakeholders to actively participate in, and benefit from, innovation and digital technologies.

2. *Freedom of Expression and Professional Media Development*

   In partnership with key media stakeholders and government, UNESCO will foster a common approach towards the promotion of press freedom, professional journalism, the safety of journalists, media ethics, gender mainstreaming, minority-sensitive reporting and election and crisis reporting, seeking to broaden and deepen professional standards. The Organization will promote, in understanding and practice, information as a public good for fostering freedom, participation, the rule of law and social cohesion.

3. *Strengthen Media and Information Literacy*

   Partnering with the MoCIT, key media houses and community radios, UNESCO will facilitate a common approach to MIL, empowering citizens to adopt a critical mindset when engaging with information and digital technologies and navigate issues of hate-speech, discrimination, fake news, misinformation and disinformation. The Organization will support strengthening institutional and human

capacities to integrate MIL in policies and strategies using an inclusive and integrated approach that takes into consideration the rapidly evolving media and information landscape marked by digital transformation.

5. Intersectoral Priorities

In Nepal, UNESCO will prioritize an interdisciplinary approach, working within the following intersectoral initiatives prioritized within the Organization's 2022-2025 Programme:

1. *Learning for Diversity: Strengthening Synergies between Culture and Education for Inclusive, Sustainable and Resilient Societies;*
2. *Advancing Science and Environmental Education for Sustainable and Resilient Societies;*
3. *Promoting Indigenous Knowledge, Culture and Languages as a Pathway to Inclusion;*
4. *Media and Information Literacy and Digital Competencies: Empowering Learners of all Ages with Skills to Navigate an Evolving Information and Knowledge Landscape in the Digital Age and;*
5. *Artificial Intelligence: Ethics and Digital innovation*

© UNESCO-Laxmi Prasad Ngakhusi

III. Risk Assessment

UNESCO's experience in Nepal points to the following risk environment:

1. *Planning continuity amidst government turnover*

   Nepal experiences high turnover in government appointments, posing a challenge for long-term planning, policy continuity and programme implementation. Focusing on key strategic priorities of the country, UNESCO will assure the relevance of its programmes to any administration and its emphasis on partnerships with diverse stakeholders (e.g. with the private sector) will ensure a strong element of national ownership.

2. *Changing Development Landscape*

   The COVID-19 pandemic and subsequent global economic instability have reduced the total available pool of development assistance. In addition, Nepal's upcoming graduation from LDC will also negatively affect this limited pool. In this context, the Organization will engage in the strategic rethinking of programme delivery mechanisms across all areas and sectors to better serve Nepalis.

3. *Private Sector Engagement*

   UNESCO views collaboration with the private sector as a critical element for the realization of this Strategy's objective. However, private actors are often unfamiliar with UNESCO's mandate and come with a wide variety of approaches to partnership that may not match those of the Organization's traditional requirements. The Office will therefore calibrate closely which relationships will be informal or formal, tactical or strategic, in-kind or transactional, always with a view to the Organization's interests, and will follow UN/UNESCO guidelines to minimize reputational risk.

4. *Geographical Balance*

   Achieving better geographical coverage is both an opportunity and a challenge for the Organization with a physical presence currently limited to Kathmandu. Having now a well-defined national strategy, UNESCO will actively pursue opportunities to strengthen its national profile to close the gap, primarily through partners such as the UNESCO Federation of Associations and Clubs which has existing national reach. A better geographical balance will also support the Organization's goal of inclusive development, across diverse demographics.

IV. Monitoring and Evaluation

UNESCO's interventions are situated within the programme framework of the Organization's 2022-2025 Programme and Budget (41 C/5), and as a result figure within the extensive 41 C/5 monitoring and evaluation systems. Complimenting this is the data and statistics generated by government partners.

With an increasing proportion of UNESCO's activities now downstream, the Organization will increasingly rely on the application of creative M&E tools (e.g. mobile and web-based) to better measure change. To strengthen M&E, a dedicated Monitoring, Evaluation and Learning (MEL) Officer has been engaged to reinforce staff capacity in results-based management, fostering an approach which is impact and results-oriented.

घ. अनुगमन र मूल्यांकन

युनेस्कोका कार्यक्रमहरू यस संस्थाको २०२२–२०२५ को कार्यक्रम र बजेट (41 C/5) अन्तर्गत रही तय गरिएका छन् । त्यसै कारण यिनीहरू 41 C/5 को विस्तृत अनगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीभित्र समेटिएका छन् । यसलाई सरकारले संकलन गरेका तथ्य र तथ्यांकले परिपूरण गर्नेछन् ।

युनेस्कोका क्रियाकलापहरू विस्तार हुने क्रम बढ्दै गएसँगै अझ राम्रोसँग प्रगति मापन गर्न यस संस्थाले अनुगमन तथा मूल्यांकनका नवीन साधन (जस्तै, मोबाइल र वेबमा आधारित) को प्रयोग गर्ने क्रम बढाउँदै लानेछ । अनुगमन र मूल्यांकनको सबलीकरणका लागि नतिजामा आधारित कार्यक्रम व्यवस्थापनमा कर्मचारीको क्षमता बढाउन एक जना छुट्टै अनुगमन, मूल्यांकन तथा सिकाइ अधिकृत संलग्न छन् । यसले प्रभाव तथा नतिजामुखी कार्यक्रम विधिलाई सबलिकृत गर्नेछ ।

४. *भौगोलिक सन्तुलन*

हाल युनेस्कोको भौतिक उपस्थिति काठमाडौँमा मात्र सीमित रहेको अवस्थामा यस संस्थाका कार्यक्रमले समेट्ने भौगोलिक क्षेत्रको विस्तार गर्ने कार्य अवसर र चुनौती दुवै हो । अब स्पष्ट राष्ट्रिय रणनीति तयार भइसकेपछि यस किसिमको अभाव पूर्ति गर्न युनेस्कोले खासगरी देशभर पहुँच रहेको युनेस्को क्लब तथा संघसंस्थाहरूको महासंघजस्ता साझेदारमार्फत् आफ्नो उपस्थिति बढाउन सक्रिय रूपमा लाग्नेछ । यस किसिमको भौगोलिक सन्तुलन कायम गर्न सकेको अवस्थामा विभिन्न जनसांख्यिक विशेषतालाई समेटी समावेशी विकास गर्ने यस संस्थाको लक्ष्य हासिल गर्ने कार्यमा सहयोग पुग्नेछ ।

ग. जोखिम मूल्यांकन

नेपालमा काम गर्दै आएको युनेस्कोको अनुभवले यी जोखिमको वातावरण देखाएको छ :

१. *सरकार फेरिएसँगै योजनाको निरन्तरता*

नेपालमा सरकारी नियुक्तिहरूमा छिटोछिटो फेरबदल हुने गर्छ जसले दीर्घकालीन योजना निर्माण, नीतिगत निरन्तरता र कार्यक्रम कार्यान्वयनमा चुनौती खडा गरेको छ । देशका मुख्य रणनीतिक प्राथमिकतामा जोड दिई युनेस्कोले जुनसुकै प्रशासनिक संरचनामा पनि उपयुक्त हुने कार्यक्रमहरू ल्याउनेछ र विविध किसिमका सरोकारवालासँग साझेदारी गर्ने यस संस्थाको नीति रहेकोले (जस्तै, निजी क्षेत्रसँग) यसका कार्यक्रमप्रति राष्ट्रिय अपनत्व सुनिश्चित हुनेछ ।

२. *विकासको परिवर्तित परिदृश्य*

कोभिड–१९ को महामारी र लगत्तै देखापरेको विश्वव्यापी आर्थिक अस्थिरताले गर्दा विश्वमा उपलब्ध कुल विकास सहायता रकम घटेको छ । यसका अतिरिक्त नेपाल अतिकम विकसित मुलुकको स्तरबाट स्तरोन्नति हुन गइरहेकोले उक्त सीमित विकास सहायता रकममा यसले पनि नकारात्मक असर पारेको छ । यस स्थितिमा नेपालीलाई अझ राम्रो सेवा प्रवाह गर्ने गरी यस संस्थाले सबै क्षेत्रका कार्यक्रम सञ्चालन संयन्त्रमा रणनीतिक पुनर्विचार गर्नेछ ।

३. *निजी क्षेत्रको संलग्नता*

युनेस्कोले यस रणनीतिक दस्तावेजलाई व्यवहारमा उतार्नका लागि निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यलाई महत्वपूर्ण तत्वका रूपमा लिएको छ । तथापि, निजी क्षेत्र युनेस्कोको अधिकार क्षेत्रसँग प्रायः परिचित छैनन् र उनीहरू साझेदारीका विभिन्न विधिहरू प्रस्ताव गर्न सक्छन् जुन विधि युनेस्कोका आवश्यकतासँग मेल नखान सक्छन् । त्यसै कारण यस संस्थाका कार्यालयले होसियारीपूर्ण तवरले सम्बन्ध स्थापनाको रणनीति अवलम्बन गर्नेछन् जुन सम्बन्ध अनौपचारिक वा औपचारिक, रणनीतिक, जिन्सी वा कारोबारगत हुन सक्नेछन् । तर यी सम्बन्धहरू यस संस्थाको हितविपरीत हुने छैनन् र प्रतिष्ठामा आँच आउन नदिने संयुक्त राष्ट्रसंघ/युनेस्कोका मार्गदर्शनको पालना गर्नेछन् ।

५. अन्तरक्षेत्रगत प्राथमिकताहरू

नेपालमा युनेस्कोले अन्तरक्षेत्रगत विधिलाई प्राथमिकतामा राखी यस संस्थाको २०२२–२०२५ को कार्यक्रमअन्तर्गत प्राथमिकीकरण गरिएका निम्नलिखित अन्तरक्षेत्रगत क्रियाकलापहरूमा काम गर्नेछ :

१. *विविधताका लागि सिकाइ : समावेशी, दिगो र उत्थानशील समाजका लागि संस्कृति र शिक्षाको अन्तरघुलनबाट सिर्जित प्रभावकारिता वृद्धि गर्ने;*

२. *दिगो र उत्थानशील समाजका लागि विज्ञान र वातावरणीय शिक्षालाई अगाडि बढाउने;*

३. *समावेशितातर्फको मार्गका रूपमा आदिवासीका ज्ञान, संस्कृति र भाषा प्रवर्द्धन गर्ने;*

४. *सञ्चार तथा सूचना साक्षरता र प्रविधि प्रयोगको सक्षमता : प्रविधिको युगमा सबै उमेर समूहका सिकारुहरूलाई सूचना र ज्ञान खोज्न सक्ने सीपले सुसज्जित गर्ने, र;*

५. *कृत्रिम बौद्धिकता : सदाचारिता र प्रविधिमा आधारित नवप्रवर्तन*

© UNESCO-Laxmi Prasad Ngakhusi

३. सञ्चार तथा सूचना साक्षरतामा सुधार

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, प्रमुख सञ्चार माध्यम र सामुदायिक रेडियोसँग साझेदारी गरी युनेस्कोले सञ्चार तथा सूचना साक्षरतामा एउटा साझा विधि लागू गर्न सहयोग गर्नेछ भने नागरिकलाई सूचना र प्रविधिप्रति समालोचनात्मक दृष्टिकोण राख्न र द्वैषपूर्ण अभिव्यक्ति, विभेदकारी झुटा समाचार, मिथ्या सूचना र दुष्प्रचार छुट्याउन सक्ने बनाउनेछ । यस संस्थाले प्रविधिगत रूपान्तरणसहित सूचना तथा सञ्चारका क्षेत्रमा भइरहेको द्रुत परिवर्तनलाई आत्मसात गर्ने समावेशी र एकीकृत विधि अवलम्बन गरी सञ्चार तथा सूचना साक्षरतालाई नीति एवम् रणनीतिहरूमा समावेश गर्नका लागि संस्थागत र मानवीय क्षमता अभिवृद्धिमा सहयोग गर्नेछ ।

झन् मलजल गरेको छ; यस महामारीले पत्रकार खासगरी महिला पत्रकार र सीमान्तकृत समूहका पत्रकारको आर्थिक र शारीरिक जोखिम उत्तिकै बढाएको छ ।

मुख्य साझेदारहरू : युनेस्कोले सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, निर्वाचन आयोग, भाषा आयोग, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, राष्ट्रिय सूचना आयोग, युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोग, युनेस्को क्लब, नेपाल पत्रकार महासंघ र सञ्चार माध्यमसँग सम्बन्धित अन्य संस्था, युवासँग सम्बन्धित संघसंस्था, आदिवासी संस्था, नागरिक समाज र सम्बन्धित अन्य सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्नेछ । यस संस्थाले संस्थागत विधि अवलम्बन गरी सञ्चारको विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमजस्ता युनेस्कोका कार्यक्रम ढाँचासँग सहकार्य गर्नेछ ।

लक्षित कार्यक्रमहरू :

१. *प्रविधियुक्त समावेशी रूपान्तरणको प्रवर्द्धन*

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय र केही मुख्य साझेदारसँग सहकार्य गरी युनेस्कोले प्रविधिगत रूपान्तरण र नवीन प्रविधि (जस्तै कृत्रिम बौद्धिकता) ले ल्याएका चुनौतीको सम्बोधन गर्न अधिकारमा आधारित भई नैतिक मापदण्ड, नियम र ढाँचा निर्माण गर्नेछ । यस संस्थाले इन्टरनेटको सर्वव्यापी प्रयोग सुनिश्चित गर्ने दिशामा काम गरी प्रविधिको प्रयोग तथा ज्ञानको अन्तर कम गर्नेछ, तीन तहका सरकारबीचको समन्वयका लागि सहयोग गर्नेछ र नवप्रवर्तन तथा प्रविधिमा सक्रिय रूपमा सहभागी हुन र यसबाट लाभ लिन सरोकारवालाहरूलाई प्रोत्साहन गर्नेछ ।

२. *अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र पेसागत सञ्चारको विकास*

सरकार र प्रमुख सञ्चार माध्यमसँग सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग साझेदारी गरी युनेस्कोले प्रेस स्वतन्त्रताको प्रवर्द्धन, व्यावसायिक पत्रकारिता, पत्रकारको सुरक्षा, सञ्चारगत नैतिकता, लैंगिक मूलप्रवाहीकरण, अल्पसंख्यकप्रति संवेदनशील भई गरिने रिपोर्टिङ र निर्वाचन र संकटका बेला गरिने रिपोर्टिङका सन्दर्भमा साझा विधि निर्माण गर्नेछ र व्यावसायिक मापदण्डको विस्तार र गहिराइका लागि पहल गर्नेछ । यस संस्थाले सूचना भन्ने कुरा स्वतन्त्रता, सहभागिता, विधिको शासन र सामाजिक संगतिका लागि सार्वजनिक हितको विषय हो भन्ने कुरा बुझाइ र व्यवहारमा लागू गराउने दिशामा कार्य गर्नेछ ।

४. शासन, संघीयता, सहभागिता र समावेशिता : *सञ्चार माध्यममार्फत् सामाजिक विकास*

उद्देश्य : समावेशी सामाजिक विकासका लागि प्रविधियुक्त समावेशी रूपान्तरण, पेसागत सञ्चारको विकास, सञ्चार माध्यम तथा सूचना साक्षरता र आधारभूत स्वतन्त्रताको संरक्षण ।

अपेक्षित उपलब्धिहरू :

- अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, पत्रकारको सुरक्षा र प्रविधियुक्त समावेशी रूपान्तरणसँग सम्बन्धित नीति नियममा सुधारका लागि सरकार र सम्बन्धित स्थानीय साझेदारको क्षमता अभिवृद्धि;
- सञ्चार तथा सूचना साक्षरतामा विस्तार र प्रविधि प्रयोगको अन्तरमा संकुचन;
- महिला, युवा, आदिवासी समुदाय र अन्य सीमान्तकृत समुदायका व्यक्तिको बढ्दो सहभागितासहित सञ्चार माध्यममा बहुलता र समावेशिता;
- सूचनाको सर्वव्यापी पहुँचमा सुधार, र;
- नयाँ प्रविधिमा युवाको बढ्दो सहभागिताका माध्यमबाट नवप्रवर्तनमा विस्तार ।

राष्ट्रिय विकासको सन्दर्भ :

नेपालमा टेलिभिजन, ब्रोडब्याण्ड र मोबाइल फोनको सुविधा बढ्दै जानुले खासगरी कठिन भौगोलिक अवस्थामा देशको विकासका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको महत्वलाई दर्शाउँछ ।[१३] तर पनि प्रिन्ट मिडियाको अवस्था बलियो छ र सामुदायिक रेडियो दूर्गम क्षेत्रका बासिन्दाका लागि सूचना र शिक्षाको प्रमुख स्रोतका रूपमा रहिरहेको छ। भविष्यमा नेपालका नीति निर्माता र सरोकारवालाहरूले तलका विषयलाई ध्यान दिनु जरुरी छ :

- सर्वसाधारणमा प्रविधिगत सीपको कमी छ । राष्ट्रसंघीय पुँजी विकास कोषको प्रविधियुक्त समावेशी अर्थतन्त्रसम्बन्धी स्कोरकार्ड[१४]मा नेपालले सीपको क्षेत्रमा सबैभन्दा कम अंक प्राप्त गरेको थियो (नीति तथा नियम, नवप्रवर्तन र पूर्वाधारका तुलनामा);
- जोखिममा रहेका समूहको पहुँच प्रविधिमा कम छ, र;
- विश्वभर "झुटा समाचार", दुष्प्रचार र मिथ्या सूचनाका कारण पत्रकारितामा असर परिरहेको छ, जसलाई कोभिड–१९ को महामारीले

लक्षित कार्यक्रमहरू :

१. *स्थानीय तथा आदिवासी ज्ञान प्रणाली*

नेपालको संविधानको मर्म र युनेस्कोको मध्यावधि रणनीति २०२२–२०२९ बमोजिम यस संस्थाले परम्परागत, आदिवासी र स्थानीय ज्ञानलाई जैविक विविधताको व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तनको लेखाजोखा तथा अनुकूलन र प्राकृतिक विपद्विरुद्धको पूर्वतयारीलाई समावेश गर्ने कार्यको प्रवर्द्धन गर्न स्थानीय तथा आदिवासी ज्ञान प्रणालीसँग सम्बन्धित कार्यक्रम लागू गर्नेछ । संयुक्त राष्ट्रसंघको आदिवासी भाषासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय दशक २०२२–२०३२ को नेतृत्व र नेपालमा यससम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना निर्माणमा सहजीकरण गरेका आधारमा युनेस्कोले क्रियाकलापहरू निर्धारण गर्नेछ ।

२. *हिममण्डल र जलमण्डल*

युनेस्कोले पर्वतीय क्षेत्र र त्यस तलका स्थानको दिगो विकासका लागि दिगो अनुसन्धान र अभ्यासलाई प्रोत्साहन गर्नेछ । यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि यस संस्थाले दिगो तथा उत्थानशील विकासका लागि पर्वतीय संरक्षण, पानीसम्बन्धी अनुसन्धान तथा व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, न्यूनीकरण र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि हाल भइरहेका सञ्जालहरूको उपयोग र सबलीकरण गर्नेछ भने इसिमोडलाई एउटा महत्वपूर्ण साझेदार बनाउनेछ । युनेस्कोको अन्तरसरकारी हाइड्रोलोजिकल कार्यक्रमको प्रारूपभित्र रही यस संस्थाले तथ्यमा आधारित भई पानीका सम्बन्धमा शासन प्रणाली र निर्णय प्रक्रिया अवलम्बन गर्नेमा जोड दिनेछ ।

३. *जीवमण्डल र पारिस्थितिक प्रणालीको सबलीकरण*

युनेस्कोका कार्यक्रमले स्थानीय र आदिवासी मानिसहरूलाई केन्द्रविन्दुमा राखी पारिस्थितिक प्रणालीको संरक्षण र प्राकृतिक स्रोतको व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नेछन् भने आर्थिक विकासमा सामाजिक मान्यता र वातावरणीय दिगोपनका हिसाबले उपयुक्त हुने गरी नवीनतम् विधिलाई संवर्द्धन गर्नेछ । सरकार र स्थानीय निकायसँग सहकार्य गरी यस संस्थाले नेपालमा म्यान एण्ड वायोस्फेयर (Man and Biosphere (MAB)) र ग्लोबल जियोपार्क (Global Geoparks (UGG)) कार्यक्रमहरू अगाडि बढाउन सहयोग गर्नेछ ।

समस्याका कारण नेपालमा नवप्रर्वतनको सम्भावनामा नकारात्मक असर परेको छ; सन् २०२१ को विश्व नवपर्वतन सूचकांकमा सूचीकृत भएका १३२ अर्थतन्त्रमध्ये नेपाल १११औं स्थानमा छ;[११]

- आधुनिकतातर्फको हतारोले विश्वभर आदिवासीका ज्ञान र आवाजको अवमूल्यन भएको छ भने नेपालमा यस सँगसँगै आदिवासी समुदायको निरन्तर रूपमा आन्तरिक र वाह्य बसाइँसराइले गर्दा अमूल्य ज्ञान र अभ्यासको तीव्र ह्रास हुँदै गएको छ, र;
- असमान वर्षा हुने, हिँउ र हिमनदी पग्लिने क्रम बढ्दै जाने र अबका दशकमा तापक्रम बढ्ने प्रक्षेपण गरिएको हुँदा नेपाल जलवायु परिवर्तन र प्राकृतिक विपद्को उच्च जोखिममा छ । विश्वमा जलवायु परि वर्तन र बाढीको जोखिमका हिसाबले नेपाल क्रमशः चौथो र तेह्रौँ स्थानमा रहेबाट पनि यस कुराको पुष्टि हुन्छ ।१२ जनसंख्या वृद्धि र बढ्दो सहरीकरणले यस समस्यालाई झन् चर्काएका छन् ।

मुख्य साझेदारहरू : युनेस्कोले शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान, सम्बन्धित संवैधानिक आयोग, युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोग, अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत पर्वतीय विकास केन्द्र (इसिमोड), आदिवासी संस्थाहरू, युनेस्कोका सम्बन्धित संस्था, विज्ञान शिक्षक समाज, विश्वविद्यालय र क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विज्ञान सञ्जालसँग सहकार्य गर्नेछ । विज्ञान, इन्जिनियरिङ, प्रविधि र नवप्रवर्तन (Science, Engineering, Technology and Innovation—SETI) मा निजी क्षेत्र, आदिवासी समुदाय र युवा समूहहरूको भूमिका महत्वपूर्ण भएको हुनाले यस संस्थाले यिनीहरूसँगको सहकार्यलाई पनि प्राथमिकतामा राख्नेछ ।

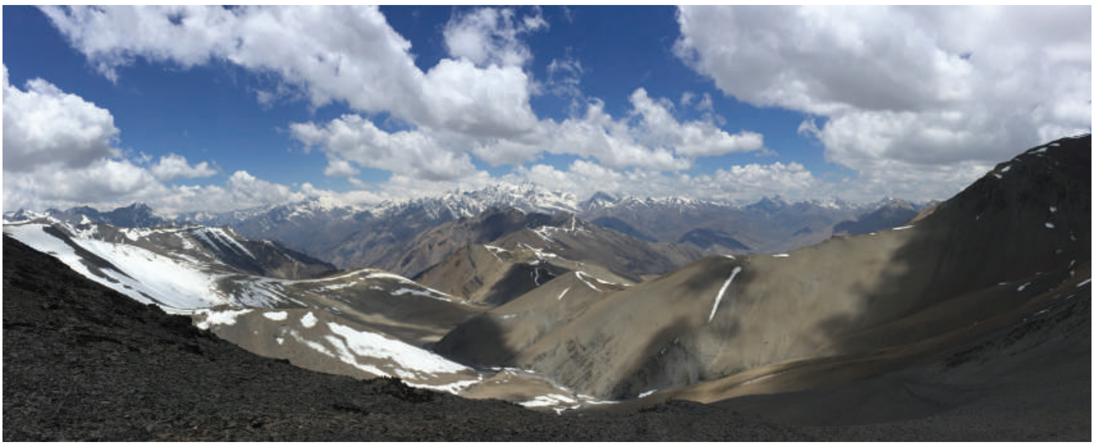

©UNESCO-Sushant Rokaya

३. वातावरणीय दिगोपन, जलवायु तथा विपद् उत्थानशीलता : *समाजका लागि खुला विज्ञान*

उद्देश्य : विज्ञानलाई नतिजामुखी, सहकार्यमूलक र समाजका आवश्यकतासँग मेल खाने बनाउँदै विज्ञानका क्षेत्रमा युनेस्कोको तुलनात्मक लाभको उपयोग गरी वातावरणीय दिगोपना, जलवायु तथा विपद् उत्थानशीलताका लागि काम गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धिहरू :

- विज्ञानमा आम मानिसको पहुँच र सहभागिता बढाई खुला विज्ञान संस्कृतिको सुरुवात;
- निजी क्षेत्र र अन्तर्राष्ट्रिय वैज्ञानिक सञ्जालसँग सहकार्य वृद्धि गरी दिगो विकासका लागि विज्ञानमा आधारित समाधान विधिको प्रवर्द्धन;
- दिगो विकासलाई सहयोग गर्ने गरी आदिवासी ज्ञानको प्रवर्द्धन;
- युवा र महिलाले नेतृत्व गरेका नवप्रवर्तनमा थप ध्यान;
- युनेस्कोले तोकेका क्षेत्रहरूलाई परिवर्तन र नवप्रर्वनका लागि आधारका रूपमा अवलम्बन;
- पानी र जैविक विविधताको दिगो व्यवस्थापनका लागि सहकार्य र ज्ञान आदानप्रदानमा बढोत्तरी ।

राष्ट्रिय विकासको सन्दर्भ :

पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना (२०७६/७७–२०८०/८१) र राष्ट्रिय विज्ञान, प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ दुवैले देशको विकासका लागि विज्ञानको महत्व झल्काउँछन् । त्यस्तै, नेपालको संविधानको धारा ५१ ले राज्यलाई “परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका अनुभव संवर्द्धन” गर्ने अधिकार दिएको छ । देशभित्रै खासगरी आदिवासी समुदाय र युवामा नवीनतम सम्भावनालाई मूर्त रूप दिन र जलवायु परिवर्तन एवम् प्राकृतिक प्रकोपका समस्यालाई सफलतापूर्वक सम्बोधन गर्न नेपालले तलका मूलभूत समस्याको समाधान गर्नुपर्ने हुन्छ :

- पूर्वाधारसँग सम्बन्धित समस्या, लैंगिक व्यवधान र क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय वैज्ञानिक सञ्जालसँग सम्पर्कको अभावलगायतका

---

[11] *Global Innovation Index 2021* (World Intellectual Property Organization (WIPO), 2021) <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf>.

[12] ‘Energy, Environment, Climate and Disaster-Risk Management’, *UNDP Nepal* <https://www.np.undp.org/content/nepal/en/home/energy-environment-climate-and-disaster-risk-management/in-depth.html>.

सहभागिता र उपलब्धिलाई कुण्ठित गर्ने सामाजिक तथा भौतिक व्यवधानहरूलाई सम्बोधन गर्नेछ ।

३. *भविष्यको शिक्षा*

नेपालीको दिगो, स्वस्थ र समावेशी भविष्यका लागि विश्व नागरिक शिक्षा, दिगो विकासका लागि शिक्षा, भविष्यको शिक्षा (Futures of Education), सामाजिक रूपान्तरणको व्यवस्थापन र भविष्यको साक्षरता (Management of Social Transformation (MOST) and Futures Literacy) जस्ता युनेस्कोका मूलभूत ढाँचाहरू प्रयोग गरी युनेस्कोले नयाँ शैक्षिक अवधारणा र साधनहरूको प्रयोग गर्नेछ ।

- शैक्षिक तालिम र जीविकोपार्जनका आवश्यकताबीच कमजोर तालमेल;
- प्रविधिको युगमा शिक्षा सेवा प्रवाहमा कठिनाइ, र;
- भविष्यमा आइपर्ने संकट (जस्तै, महामारी) बाट शिक्षा प्रणालीमा पर्न सक्ने जोखिम ।

मुख्य साझेदारहरू : युनेस्कोले शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सम्बन्धित संवैधानिक आयोग, युनेस्कोका निमित्त नेपालको राष्ट्रिय आयोग, युनेस्को क्लब, युवासँग सम्बन्धित संस्था, शिक्षकका ट्रेड युनियन, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र र अन्य सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्नेछ । यस संस्थाले नेपाललाई आवश्यक पर्ने प्राविधिक विज्ञता परिचालन गर्न संस्थागत माध्यमबाट युनेस्को मुख्यालय, युनेस्कोको क्षेत्रीय शिक्षा ब्युरो (बैंकक) र युनेस्कोका सम्बन्धित संस्थाहरूमा भएका विभिन्न किसिमका विज्ञतासँग सम्पर्क गर्नेछ ।

लक्षित कार्यक्रम :

१. *शिक्षा, नीति, योजना तथा समन्वय*

मापदण्ड निर्धारण गर्ने आफ्नो भूमिकाको उपयोग गरी युनेस्कोले शिक्षाका विभिन्न सरोकारवालाबीचको समन्वयका लागि सहयोग गर्नेछ । देश संघीय संरचनामा गइसकेको वर्तमान अवस्थामा यसबाट दिगो विकास लक्ष्य ४ का क्रियाकलापहरू स्थानीयकरण गर्दै शिक्षा क्षेत्रका योजना सुदृढीकरण गर्न र गुणस्तरीय शिक्षाको राष्ट्रिय चाहनालाई मूर्त रूप दिन सघाउ पुग्नेछ । खासगरी स्थानीय, प्रादेशिक र संघीय सरकारलाई दिगो विकास लक्ष्य ४ को प्रारूप र विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२१–२०३०) को कार्यान्वयनका लागि सहयोग हुनेछ ।

२. *लैंगिक समानता र समावेशी शिक्षा*

‘लैंगिक समानताका लागि युनेस्कोको विश्वव्यापी प्राथमिकता’, अन्य महत्वपूर्ण दस्तावेज[9] र यस मुद्दामा संयुक्त राष्ट्रसंघको बलियो संलग्नताअनुरूप युनेस्कोले प्राथमिकताका निम्नलिखित तीनवटा क्षेत्रमा लक्षित क्रियाकलाप गर्न सहयोग गर्नेछ : राम्रा तथ्यांक, राम्रा नीति र राम्रा अभ्यास । यस संस्थाले समावेशी शैक्षिक अभ्यासको पनि प्रवर्द्धन गर्नेछ[10] जसले विविध आवश्यकता भएका सिकारुको

[9] IIEP-UNESCO, ‘Equality’ <http://learningportal.iiep.unesco.org/en/glossary/equality>.

[10] UNESCO, ‘Inclusion in Education’ <https://en.unesco.org/themes/inclusion-in-education>.

२. समावेशी र रूपान्तरणमुखी मानव विकास : *शैक्षिक पुनरुत्थान, उत्थानशीलता र पुनर्परिकल्पना*

उद्देश्य : मानव विकासका लागि समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा[७]को उपयोग गर्ने ।

अपेक्षित उपलब्धिहरू :

- संघीय प्रणालीअनुरूप शिक्षाका नीतिगत योजना निर्माण, कार्यान्वयन र अनुगमनका लागि प्रभावकारी समन्वय;
- विश्व नागरिक शिक्षा र दिगो विकासका लागि शिक्षाका अवधारणाहरू समावेश;
- शिक्षाप्राप्तिका विभिन्न माध्यमहरूको प्रवर्द्धन र औपचारिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमबीचको सम्बन्धमा थप लचकता;
- अनौपचारिक शिक्षाको व्यवस्थापन र प्रवाहमा प्रभावकारिता, र;
- भविष्यमा आइपर्ने संकटविरुद्ध सुदृढ उत्थानशीलता ।

राष्ट्रिय विकासको सन्दर्भ :

नेपालको संविधानको धारा ३१[८] ले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा (कक्षा १–८) अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा (कक्षा ९–१२) निःशुल्क गरेको छ भने मातृभाषामा शिक्षा पाउने अधिकार र अपांगता भएका व्यक्तिका लागि सिकाइमा सहयोगको अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ; सरकारले समावेशी शिक्षाप्रति यस प्रकारको प्रतिबद्धता पन्ध्रौँ योजना (२०७६/७७–२०८०/८१), राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, दिगो विकास लक्ष्य ४ को राष्ट्रिय प्रारुप र विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२–२०३०) लगायतका महत्वपूर्ण नीतिगत दस्तावेजमार्फत् पनि अभिव्यक्त गरेको छ । यी प्रयासका बाबजुद पनि नेपालले शिक्षाका क्षेत्रमा विभिन्न चुनौतीको सामना गर्नुपरेको छ, जसमध्ये केहीको उल्लेख तल गरिएको छ :

- शैक्षिक व्यवस्थापनमा संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहबीच कमजोर समन्वय;
- जोखिममा रहेका समूहहरू विद्यालय भर्ना हुने, शिक्षा पूरा गर्ने र सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्ने सवालमा पछि पर्ने सम्भावना बढी;

---

[7] UNESCO sees quality education as a contextual and continuously evolving concept; please see the link (https://unescochair.info.yorku.ca/sdg4) for the elaboration of the position on quality education. In Nepal, UNESCO will work with national stakeholders to decide on the prioritization of particular components of quality education.

[8] Government of Nepal, *Constitution of Nepal 2015* (Government of Nepal, 2015) <https://www.mohp.gov.np/downloads/Constitution%20of%20Nepal%202072_full_english.pdf>.

नागरिक उड्डयन मन्त्रालय र अन्य सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्नेछ । यसअन्तर्गत संस्कृतिसम्बन्धी विद्यमान राष्ट्रिय नीतिको पुनरावलोकन र सांस्कृतिक अभिव्यक्तिका विविधताको संरक्षण एवम् संवर्द्धनसम्बन्धी महासन्धी २००५ (2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions) को अनुमोदनका लागि सरकारलाई गर्ने सहयोग पर्छन् । संघीयताका सन्दर्भमा युनेस्कोले स्थानीय निकायसँगको सहकार्यमा थप जोड दिनेछ ।

३. *जीवन्त सम्पदा र सिर्जनात्मक अर्थतन्त्रको परिपालन*

कोभिड–१९ को महामारीले सांस्कृतिक उद्योग र सांस्कृतिक अभ्यासमा असमान रूपमा असर पारेको हुनाले युनेस्कोले जीवन्त सम्पदाको संरक्षण एवम् संवर्द्धन र सिर्जनात्मक क्षेत्रको उत्थानशीलतामा उल्लेख्य मात्रामा ध्यान केन्द्रित गर्नेछ । सामन्जस्यता र फैलावट दुवैको दृष्टिकोणबाट यस संस्थाले समुदाय, उद्यमी र नीति निर्माताबीचको सञ्चारण बढाउनेछ र नेपालका सहरहरूलाई युनेस्को सिर्जनात्मक सहर सञ्जाल (UNESCO Creative Cities Network) मा समावेश गर्ने उपायहरूको खोजीका लागि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्नेछ ।

र यसमा आश्रितहरूलाई गम्भीर असर पारेको छ;

- जीवन्त सम्पदाको संरक्षणको केन्द्रमा समुदायको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ, तर ज्ञान, सीप र अभ्यासको अन्तरपुस्ता हस्तान्तरण घट्दै गइरहेको छ । साथै युवाहरूको आप्रवासन लगायत विभिन्न कारणले यस किसिमको हस्तान्तरण जोखिममा छ;
- स्थानीय समुदाय खासगरी आदिवासी र अल्पसंख्यक समूहहरू विकासका महत्वपूर्ण क्रियाकलाप (पर्यटनलगायत) मा सहभागिताबाट वन्चित छन्, र;
- महत्वपूर्ण ऐतिहासिक केन्द्रहरू लगायत सहरी क्षेत्रको दिगो विकासका लागि दीर्घकालीन योजनाको अभाव छ ।

प्रमुख साझेदारहरू : युनेस्कोले संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोग, युनेस्को क्लब, सम्बन्धित संस्था, स्थल व्यवस्थापन कार्यालय, विश्वविद्यालय, युवा संघ सस्थाहरू, निजी क्षेत्र र नागरिक समाजसँगको साझेदारी थप बढाउनेछ । नेपालको सिर्जनात्मक अर्थतन्त्र र पर्यटनको विकासमा युवा र आदिवासी समुदायको महत्वपूर्ण भूमिकाको प्रवर्द्धन गर्न नसकिरहेको वर्तमान अवस्थामा यस संस्थाले तिनको भूमिकालाई आत्मसात गर्नेछ ।

लक्षित कार्यक्रम :

१. *विश्व सम्पदा र दिगो विकास*

विश्व सम्पदा महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरूको २०औं महासभा (२०१५) ले एजेण्डा २०३० सम्बन्धी पारित गरेका निर्णयअनुसार युनेस्कोले आर्थिक तथा दिगो विकासका लागि विश्व सम्पदालाई महत्वपूर्ण सम्पत्तिका रूपमा ग्रहण गर्न प्रोत्साहन गर्नेछ । स्थानीय समुदायसँग सहकार्य गर्दै यस संस्थाले उत्कृष्ट आर्थिक तथा वातावरणीय अभ्यासको प्रवर्द्धन गर्न सम्पदा क्षेत्रहरूको संवर्द्धन गर्नेछ । विश्व सम्पदाको प्रकृति र महत्वबारे बृहत् रूपमा नागरिक सचेतना अभिवृद्धिद्वारा यस पहललाई थप जोड दिइनेछ ।

२. *सम्पदा संरक्षण एवम् संवर्द्धनका लागि क्षमता अभिवृद्धि*

युनेस्कोले सम्पदाको नियमन विधिमा सुधार गर्न र सम्पदाको संरक्षण एवम् संवर्द्धनका लागि मार्गदर्शन प्रदान गर्न संस्कृति, पर्यटन तथा

१. दिगो, उत्थानशील र समावेशी आर्थिक रूपान्तरण : *विकासको केन्द्रमा संस्कृति*

उद्देश्य : विकासका मूलभूत प्रक्रियाहरूमा संस्कृतिलाई समायोजन गर्ने र दिगो विकासमा सघाउने उदियमान क्षेत्रका रूपमा सिर्जनात्मक अर्थतन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।

अपेक्षित उपलब्धिहरू :

- मुख्य नीतिगत तथा नियामक संयन्त्रहरू अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड र ढाँचा अनुरूप हुनेछन्;
- संस्कृतिलाई दिगो विकासको माध्यमका रूपमा उपयोग गर्नका लागि संस्कृति एवम् सम्पदा व्यवस्थापनमा राष्ट्रिय र स्थानीय क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ;
- सम्पदा र सांस्कृतिक अभिव्यक्तिहरूको थप संरक्षण र प्रवर्द्धन भएको हुनेछ;
- सिर्जनात्मक अर्थतन्त्र र जीवन्त सम्पदालाई थप सहयोग उपलब्ध हुनेछ ।

राष्ट्रिय विकासको सन्दर्भ :

एकसय पच्चिसभन्दा बढी जातजाति, एकसय तेइसवटा भाषा र अद्‌भुत प्राकृतिक सौन्दर्य भएको नेपाल विविध प्राकृतिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण देश हो जसले संसारभरका मानिसहरूलाई आकर्षित गरेको छ । त्यसै भएर नेपालको संविधान २०१५ ले प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण एवम् संवर्द्धन गर्ने प्रतिबद्धता जनाएको छ भने समुदायलाई आ–आफ्ना भाषा, लिपि, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षण एवम् संवर्द्धन गर्ने अधिकार दिएको छ । यस्तो संवैधानिक प्रतिबद्धता एवम् राष्ट्रिय र स्थानीय निकायको गहिरो चासो भए तापनि संस्कृतिका क्षेत्रमा नेपालले निम्नलिखित चुनौतीहरूको सामना गरिरहेको छ :

- सगरमाथा र लुम्बिनीजस्ता प्रख्यात स्थलहरू सांस्कृतिक र प्राकृतिक सम्पदाका रूपमा नेपालका रणनीतिक सम्पत्ति हुन् तर सम्बन्धित विकास र योजनाहरू प्रायः छरिएका छन्;
- "जीवन्त" वा अमूर्त सम्पदाप्रतिको दृष्टिकोण प्रायः अनौपचारिक र योजनाविहिन छन् जसले विकासमा योगदानको सम्भावना घटाएका छन् । यसका साथै, कोभिड–१९ को महामारीले सिर्जनात्मक अर्थतन्त्र

प्राथमिकता क्षेत्र र रणनीतिक क्रियाकलाप	राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहयोग ढाँचाका सम्बन्धित लक्षित क्षेत्र	सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्य
प्राथमिकता क्षेत्र १ : दिगो, उत्थानशील र समावेशी आर्थिक रूपान्तरण ***मूलभूत विषयवस्तु : संस्कृतिलाई विकासको केन्द्रमा राख्दै***		
अ. विश्व सम्पदा र दिगो विकास	लक्षित क्षेत्र १.१ र १.२	दिगो विकास लक्ष्य ४, ५, ६, ८, ११, १२, १३, १५ र १७
आ. सम्पदा संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि क्षमता विकास	लक्षित क्षेत्र १.१	दिगो विकास लक्ष्य ११, १२, १५ र १६
इ. जीवन्त सम्पदा र सिर्जनात्मक अर्थतन्त्रको परिपालन	लक्षित क्षेत्र १.१ र १.२	दिगो विकास लक्ष्य ४, ५, ८, ९, ११, १०, १२, १६ र १७
प्राथमिकता क्षेत्र २ : समावेशी तथा रूपान्तरणमुखी मानव विकास ***मूलभूत विषयवस्तु : शैक्षिक पुनरुत्थान, उत्थानशीलता र पुनर्परिकल्पना***		
अ. शैक्षिक नीति, योजना तथा समन्वय	लक्षित क्षेत्र २.२	दिगो विकास लक्ष्य १, ४, ५ र १०
आ. लैंगिक समानता र समावेशी शिक्षा	लक्षित क्षेत्र २.२ र २.४	दिगो विकास लक्ष्य १, ४, ५ र १०
इ. शिक्षाको भविष्य	लक्षित क्षेत्र २.२	दिगो विकास लक्ष्य १, ४, ५, ८, ९, १३, १६ र १७
प्राथमिकता क्षेत्र ३ : वातावरणीय दिगोपन, जलवायु तथा विपत उत्थानशीलता ***मूलभूत विषयवस्तु : समाजका लागि खुला विज्ञान***		
अ. स्थानीय र आदिवासी ज्ञान प्रणाली	लक्षित क्षेत्र ३.१ र ३.२	दिगो विकास लक्ष्य १, २, ४, १३ र १५
आ. हिममण्डल र जलमण्डल	लक्षित क्षेत्र ३.१ र ३.२	दिगो विकास लक्ष्य ६ र १३
इ. जीवमण्डल र पारिस्थितिक प्रणालीको प्रवर्द्धन	लक्षित क्षेत्र ३.१ र ३.२	दिगो विकास लक्ष्य २, ६, ७, १३ र १५
प्राथमिकता क्षेत्र ४ : शासन, संघीयता, सहभागिता र समावेशिता ***मूलभूत विषयवस्तु : सञ्चार माध्यममार्फत् सामाजिक विकासमा सहयोग***		
अ. समावेशी डिजिटल रूपान्तरणको प्रवर्द्धन	लक्षित क्षेत्र ४.१ र ४.२	दिगो विकास लक्ष्य ४, ५, ९, १०, १३, १६ र १७
आ. अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र पेसागत सञ्चारको विकास	लक्षित क्षेत्र ४.२ र १७	दिगो विकास लक्ष्य १३, १६
इ. सुदृढ सञ्चार माध्यम तथा सूचना साक्षरता	लक्षित क्षेत्र ४.२	दिगो विकास लक्ष्य ४, ५, १६ र १७

ख. सहयोग ढाँचा र साझेदारी

नेपालका लागि राष्ट्रसंघीय दिगो विकास ढाँचाका प्राथमिकताप्राप्त चारवटा क्षेत्रअन्तर्गत युनेस्कोको प्रतिबद्धता र यस संस्थाको तुलनात्मक लाभलाई दृष्टिगत गर्दा युनेस्कोका राष्ट्रिय रणनीतिका चारवटा मुलभूत विषयवस्तुअन्तर्गत हरेकका रणनीतिक क्रियाकलापहरू तल दिइएका छन् । यी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा युनेस्कोले सबैलाई सम्मिलित गर्न सक्ने आफ्नो क्षमताको उपयोग गरी सरकार, निजी क्षेत्र र स्थानीय समुदायबीचको साझेदारीलाई सहजीकरण गर्दै अगाडि बढ्ने क्रममा सहयोगको दायरा फराकिलो बनाउन सक्रिय रूपमा लाग्नेछ । यस संस्थाले सहयोग रणनीतिका प्रत्येक उपलब्धि हासिल गर्न सचेतना र स्रोत परिचालनका लागि विभिन्न क्षेत्रका साझेदारहरूसँग सहकार्य गर्नेछ ।

तलको तालिकामा २०२३–२०२७ का लागि युनेस्कोका चारवटा विषयवस्तुअन्तर्गत कार्यान्वयन हुने अन्तरक्षेत्रगत क्रियाकलापहरूले लक्षित गरेका राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहयोग ढाँचाका प्राथमिकता क्षेत्र, लक्षित क्षेत्र र दिगो विकास लक्ष्यहरू दिइएको छ :

३. युनेस्कोको रणनीतिक भूमिका

राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहयोग ढाँचा (२०२३–२०२७) अन्तर्गत नेपालका लागि प्राथमिकताका चारवटा क्षेत्र छन् :

१. दिगो र समावेशी आर्थिक रूपान्तरण

२. समावेशी र रूपान्तरणमुखी मानव विकास

३. वातावरणीय दिगोपन, जलवायु तथा विपद् उत्थानशीलता

४. शासन, संघीयता, सहभागिता र समावेशिता

युनेस्कोले आफूले जोड दिने क्षेत्रहरू राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहयोग ढाँचाका सन्दर्भमा गरिएका परामर्श छलफल र त्यसपछिका प्राथमिकीकरण प्रक्रियाका आधारमा तय गरिएका हुन् र प्रत्येकका लागि रणनीतिक बुँदाहरू तयार पारिएका छन् । यी अन्तरविधागत क्षेत्रहरूले विकासका चुनौतीहरूको जटिल यथार्थ प्रतिविम्बित गर्नुका साथै तिनको सम्बोधनका लागि बहुआयामिक विधि प्रस्तुत गर्छन् ।

नेपाली युवा र आदिवासी समुदायहरू मुख्य साझेदार रहेको यस संस्थाका चारवटा मूलभूत विषयवस्तुहरू निम्नलिखित छन् :

क. विकासको केन्द्रमा संस्कृति

ख. शैक्षिक पुनरुत्थान, उत्थानशीलता र पुनर्परिकल्पना

ग. समाजका लागि खुला विज्ञान

घ. सञ्चार माध्यममार्फत् सामाजिक विकासमा सहयोग

© UNESCO-Laxmi Prasad Ngakhusi

तर यसलाई विकासका राष्ट्रिय तथा स्थानीय प्राथमिकताका आधारमा संलग्न गराउनुपर्छ। यसका लागि युनेस्कोले निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यलाई तीव्रता दिनेछ । नेपालको विकासका लक्ष्य हासिल गर्न निजी क्षेत्रको स्रोत र दक्षताको भरपूर उपयोग गर्नेछ साथै विकासका सम्बन्धमा उनीहरूको बुझाइ र विधिमा प्रभाव पार्नेछ ।

४. *समावेशी विकासको सुनिश्चितता*

नेपालको संविधानले समावेशिताको प्रत्याभूत गरेको छ। यस अनुरूप समावेशिताका क्षेत्रमा विभिन्न कामहरू पनि भएका छन् । तथापि, विकासका उपलब्धिहरू समान हुन नसकेको तथ्य नेपालको विश्वव्यापी लैंगिक अन्तर सूचकांक, गिनी सूचकांक, प्रदेशगत मानव विकास सूचकांक, बहुआयामिक गरिबी सूचकांक र जातीयताअनुसारको खण्डिकृत मानव विकास सूचकांकले देखाएका छन् ।[४] पछिल्लो पटक सन् २०१९ मा मापन गरिएको नेपालको गिनी सूचकांकअनुसार नेपाल संसारमा आयमा उच्च असमानता भएका मुलुकमध्येमा पर्छ ।[५] प्रदेशहरूबीचको मानव विकास सूचकांक र बहुआयामिक गरिबी सूचकांकको तुलना गर्ने हो भने पनि भौगोलिक असमानता देखिन्छ। यसका साथै, नीति तथा कानुनमा केही प्रगति देखिएको भए तापनि युवा, अपांगता भएका व्यक्ति, आदिवासी तथा सामाजिक रूपले सीमान्तकृत समूह, जातीय अल्पसंख्यक र दुर्गम क्षेत्रका समुदायहरूले विकासका जटिल चुनौतीहरूको सामना गरिरहेका छन्। यस परिप्रेक्ष्यमा समावेशिता अभिवृद्धि गर्न र कसैलाई नछुटाउन सामाजिक प्रक्रियामा प्रभाव पार्ने गरी युनेस्कोले विभिन्न क्षेत्रका सरोकारवालाहरूसँग काम गर्नेछ[६] जसले गर्दा व्यक्तिगत, सामुदायिक र क्षेत्रीय बहिष्करणलाई सम्बोधन गर्न सघाउ पुग्नेछ ।

[4] In 2021, Nepal ranked 106/156 with a GGGI of 0.683. *Global Gender Gap Report 2021* (World Economic Forum, 2021) <https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf>.

[5] *Fighting Inequality in Nepal: The Road to Prosperity* (HAMI, SAAPE, and OXFAM, 2019) <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620607/bp-fighting-inequality-nepal-110119-en.pdf>.

[6] *Leave No One Behind: Research Findings Overview* (United Nations Resident Coordinator Office, 2022) <Internal document>

१. *संघीय शासन र सेवा प्रवाहको संस्थागतीकरण*

सन् २०१५ को संविधानले नेपालमा संघीय शासन प्रणाली र सेवा प्रवाहको मार्ग प्रशस्त गरेको भए पनि यो परिवर्तनको सफलताका लागि सहयोगी नीति र तालिमको आवश्यकता पर्छ । युनेस्कोले कानुनी तथा नीतिगत सबलीकरणका लागि आवश्यकताअनुसार प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनेछ र सबैलाई गोलबन्द गर्न सक्ने आफ्नो क्षमता र मानक भूमिकाको उपयोग गरी आफ्ना सक्षमताका क्षेत्रभित्रका मूलभूत क्षेत्रगत मुद्दाहरूमा साझा धारणा एवम् विधि तय गर्नेछ ।

२. *दिगो आर्थिक विकासको सम्बोधन र अति कम विकसित मुलुकबाट स्तरोन्नति*

दशकौंसम्म नेपालले सुस्त आर्थिक वृद्धि व्यहोर्नुपर्‍यो[2] र कोभिड–१९ को संकटले यसलाई झन् बढायो जसले गर्दा नेपालले सन् २०२० मा १.९ प्रतिशतको ऋणात्मक वृद्धिदर[3] सामना गर्नुपर्‍यो । महामारिको असर नसकिँदै आर्थिक संकट तथा बढ्दो मुद्रास्फीतिका कारण नेपालमा आर्थिक पुनरुत्थान कार्य कमजोर बन्यो । यी अवस्थाहरू अस्थायी प्रकृतिका होलान् तर नेपाल अब अति कम विकसित मुलुकको स्तरबाट स्तरोन्नति हुँदै गर्दा नेपाल सरकार र विकास साझेदारहरूले आ–आफ्ना रणनीतिमा पुनर्विचार गर्नुपर्ने भएको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा युनेस्कोले नेपालमा नवीनतम् विधिहरूमार्फत् गरिने आर्थिक उत्थानशीलता सबलीकरणमा सहयोग गर्नेछ । यसका लागि कति भौतिक सहयोग उपलब्ध गराउने भन्दा पनि स्व-निर्णयको क्षमतालाई कति सबल र सक्षम बनाउने भन्नेमा यस संस्थाको जोड रहनेछ किनभने यस संस्थाले बलियो साझेदारी निर्माण गरी आफ्नो विज्ञताको क्षेत्रभित्र पर्ने कार्यदिशाका सन्दर्भमा सहमति जुटाई अघि बढेमा यसको भूमिका बढी महत्वपूर्ण हुनेछ ।

३. *दिगो विकासका लागि निजी क्षेत्रसँगको साझेदारी*

विकासको मूल वाहक भएको नाताले निजी क्षेत्रले स्रोत र विज्ञतामार्फत् दिगो विकासका चुनौती सम्बोधन गर्ने कार्यमा सहयोग गर्न सक्छ,

---

[2] *Nepal Country Economic Memorandum* (World Bank Group, 2017) <https://documents1.worldbank.org/curated/en/358501495199225866/pdf/115156-CEM-PUBLIC-SAREC-70p-Country-Economic-Memorandum-19-May-2017.pdf>.

[3] *Nepal Development Update: Harnessing Export Potential for a Green, Inclusive, and Resilient Recovery* (WORLD BANK GROUP, 2021) <https://documents1.worldbank.org/curated/en/332751617996242148/pdf/Nepal-Development-Update-Harnessing-Export-Potential-for-a-Green-Inclusive-and-Resilient-Recovery.pdf>.

१. नेपाल र एजेण्डा २०३०

नेपालले २०३० को एजेण्डालाई सम्बोधन गर्ने उत्साहजनक प्रतिबद्धता जाहेर गर्दै सन् २०१७ मा दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई स्थानीयकरण गर्ने गरी "दिगो विकास लक्ष्यहरूको वर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र : २०१६–२०३०" तयार पारेको छ । यसको लगत्तै त्यसै वर्ष "विकास वित्त लेखाजोखा" (Development Finance Assessment) र सन् २०१८ मा "दिगो विकास लक्ष्यका लागि वित्तीय आवश्यकता मूल्यांकन, खर्च र वित्तीय रणनीति" (Financing Needs Assessment, Costing and Financing Strategy for Sustainable Development Goals) तयार गरेको छ जहाँ यी दुवैले दिगो विकास लक्ष्यका लागि अनुसन्धानमा जोड दिएका छन् ।[1] दिगो विकास लक्ष्यको प्रभावकारी वित्तीय व्यवस्थापनका लागि बजेटको सांकेतीकरण अर्थात् कोडिङ गरेर र नेपालको पन्धौं योजना (२०७६/७७–२०८०/८१) मा एजेण्डा २०३० का सिद्धान्तलाई समावेश गरेर यो क्रमलाई निरन्तरता दिइएको छ । तथापि, युनेस्कोले समन्वय र अनुगमनमा सहयोग गरेको शिक्षा क्षेत्र मात्रै एउटा क्षेत्र हो जसको छुट्टै राष्ट्रिय ढाँचा छ ।

२. देशको विकासको सन्दर्भ

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रतर्फको औपचारिक यात्रालाई पूर्णता दिँदै नेपालले सन् २०१५ मा नयाँ संविधान जारी गऱ्यो । समावेशीकरण, बहुलता, समानता र दिगोपनजस्ता संविधानले निर्दिष्ट गरेका मूलभूत मान्यतालाई यसपछि बनेका विकास योजना र अन्य महत्वपूर्ण राष्ट्रिय रणनीतिक दस्तावेजहरूमा बलियोसँग अभिव्यक्त गरिएको छ । यिनले नेपालको विकासको मार्ग तय गरेका छन् । यसबाट सन् २०२६ सम्ममा नेपाललाई मध्यम आय भएको विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नति गर्ने भनी राष्ट्रसंघीय महासभाले गरेको अनुमोदनमा सहयोग पुग्छ । यद्यपि, नेपालको दिगो विकासको सम्भावनालाई मूर्त रूप दिनमा विभिन्न चुनौतीहरू व्यवधान बनेर खडा छन् । यी चुनौतीलगायत कोभिड–१९ पछिको पुनरुत्थानले नेपालमा यस संस्थाका कामलाई दिशानिर्देश गर्दै संस्था केमा केन्द्रित भई काम गर्ने भन्ने विषयलाई उल्लेख्य प्रभाव पार्नेछन् ।

[1] Draft Common Country Analysis (United Nations Country Team Nepal, 2021) <Internal Document>.

क. रणनीतिक दृष्टिकोण : नेपालमा युनेस्कोका कामको सन्दर्भ

युनेस्कोको राष्ट्रिय रणनीति २०२३–२०२७ को मुख्य उद्देश्य राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहयोग ढाँचा २०२३–२०२७ को अधीनमा रही यस संस्थाको सक्षमताको क्षेत्रअन्तर्गत पर्ने विकासका प्राथमिकताहरूमा नेपाललाई सहयोग गर्नु हो । यो उद्देश्य प्राप्तिका लागि यस संस्थाले संविधानले निर्दिष्ट गरेको दिगो सामाजिक–आर्थिक विकास, पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७–२०८०/८१) ले तय गरेका विकास प्राथमिकता र अन्य क्षेत्रगत राष्ट्रिय प्राथमिकताहरू हासिल गर्ने कार्यमा नेपाल सरकारलाई साथ दिनेछ ।

नेपालका लागि राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहयोग ढाँचा (२०२३–२०२७), २०२२–२०२९ का लागि युनेस्कोको आफ्नै मध्यावधि रणनीति (द्धज्ञ ऋरद्ध) र २०२२–२०२५ का लागि कार्यक्रम तथा बजेट (द्धज्ञ ऋरछ) सँग यी मुख्य राष्ट्रिय प्राथमिकताहरूको तादात्म्यताले युनेस्कोको राष्ट्रिय रणनीतिलाई मार्गनिर्देश गरेको छ; यसको पाँचवर्षे समय तालिका नेपालका लागि राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहयोग ढाँचाअनुरूप बनेको हो । यसले नेपालका आवश्यकता र प्राथमिकता पूरा गर्ने सन्दर्भमा राष्ट्रसंघीय विकास क्रियाकलापहरूको समन्वय, कार्यदक्षता र प्रभाव अभिवृद्धि गर्ने राष्ट्रसंघीय सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत युनेस्कोले देखाएको प्रतिबद्धतालाई प्रतिविम्बित गर्छ ।

युनेस्कोको यस राष्ट्रिय रणनीतिको मूलभूत विषयवस्तु "स्वायत्तता र समावेशिताको प्रवर्द्धन" ले विविधतासहितका नेपालीको स्वायत्तताको अभिवृद्धि गर्ने र कोही पनि नछुटून् भन्ने युनेस्कोको प्राथमिकतामा जोड दिएको छ । कोभिड–१९ को महामारी र यसले सिर्जना गरेको आर्थिक अस्थिरताले असमानता, सीमान्तीकरण र बहिष्करणको विद्यमान समस्यालाई झन् बढाएको वर्तमान अवस्थामा यसको ज्यादै महत्व छ । स्वायत्ततामा जोड दिनु भनेको विकासका सम्भाव्यता हासिल हुने गरी नेपाललाई सहयोग गर्न साझेदारीमा आधारित परियोजना सञ्चालन गर्ने चाहनालाई जोड दिनु पनि हो । नेपाल अब अतिकम विकसित मुलुकको स्तरबाट स्तरोन्नति हुन गइरहेकोले युनेस्कोले विकासका परम्परागत विधिमाथि पुनर्विचार गर्न आवश्यक ठानेको छ ।

विषयसूची

क. रणनीतिक दृष्टिकोण : नेपालमा युनेस्कोका कामको सन्दर्भ ६

१. नेपाल र एजेण्डा २०३० ७

२. देशको विकासको सन्दर्भ ७

३. युनेस्कोको रणनीतिक भूमिका १०

ख. सहयोग ढाँचा र साझेदारी ११

१. दिगो, उत्थानशील र समावेशी आर्थिक रूपान्तरण : विकासको केन्द्रमा संस्कृति १३

२. समावेशी र रूपान्तरणमुखी मानव विकास : शैक्षिक पुनरुत्थान, उत्थानशीलता र पुनर्परिकल्पना १६

३. वातावरणीय दिगोपन, जलवायु तथा विपद् उत्थानशीलता : समाजका लागि खुला विज्ञान १९

४. शासन, संघीयता, सहभागिता र समावेशिता : सञ्चार माध्यममार्फत् सामाजिक विकास २२

५. अन्तरक्षेत्रगत प्राथमिकताहरू २५

ग. जोखिम मूल्यांकन २६

घ. अनुगमन र मूल्यांकन २८

प्राक्कथन

नेपालका बारेमा थोरै मात्र जानकारी हुने जो कोही व्यक्ति पनि यो देशको बहुआयामिक तथा आख्यानपूर्ण इतिहास र हिमालय पर्वत एवम् अति उर्वर तराईसहितको विशिष्ट भौगोलिक स्थितिप्रति आश्चर्यानुभूत व्यक्त गर्न सक्नेछन् । नेपाली समाज विभिन्न जातजाति, भाषा र परम्पराहरूले गाँसिएको अति विविधतापूर्ण समाज हो र यही विविधताको समष्टिगत रूप नै नेपालको मूल राष्ट्रिय पहिचान हो । संस्थागत दृष्टिकोणबाट हेर्दा नेपालमा युनेस्कोको सघन संलग्नताको बलियो सान्दर्भिकता छ ।

नेपालको परिवेशअनुरूप यहाँका विकासका आवश्यकता सम्बोधन गर्न र देशको प्रचुर सामाजिक, सांस्कृतिक एवम् प्राकृतिक सम्पदामा जोड दिन सक्ने राष्ट्रिय रणनीति निर्माण गर्नु युनेस्कोको दायित्व हो । यसको प्रभावकारिताका लागि कति भौतिक सहयोग उपलब्ध गराउने भन्दा पनि कति सक्षम बनाउने भन्नेमा यस संस्थाको चासो रहेको छ; युनेस्कोले सामान्यतया अगुवाइ गर्नेभन्दा पनि आफ्नो सक्षमताका क्षेत्रभित्रको साझा कार्यदिशामा बृहत् सहमति जुटाई कार्य गरेमा यसको भूमिका थप प्रभावकारी हुन सक्छ ।

अबको पाँच वर्षभित्र नेपालकै अगुवाइमा सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूमा प्रभावकारी कार्य सञ्चालन गर्न सरकार, समुदाय, निजी क्षेत्र र अन्तर्राष्ट्रिय निकायबीच सार्वजनिक–निजी सहकार्यका असल अभ्यासहरूलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ; आफ्ना प्रमुख सक्षमताका क्षेत्रअन्तर्गत नेपालसँग सम्बन्धित मुख्य मुद्दामा समझदारी र साझा धारणा र विधिका लागि युनेस्कोले सबैलाई सम्मिलित गराउन सक्ने आफ्नो क्षमताको उपयोग गर्नेछ । स्वतन्त्र रूपमा एक्लै हासिल गर्न नसकिने उद्देश्यहरू संस्थाले यस प्रकारको नयाँ तरिकाबाट हासिल गर्नेछ र सरकार र नेपाली नागरिकका अपेक्षा पूरा गर्न सक्नेछ । साथै, नेपालको संविधान, एजेण्डा २०३० का मुद्दाहरू र संयुक्त राष्ट्रसंघले अघि सारेको सुधारको कार्यदिशालाई यसले परिपालना गर्नेछ । यस क्रममा युनेस्कोले संघीयताप्रति नेपालले जनाएको प्रतिबद्धतालाई सहयोग पुग्ने क्रियाकलापलाई प्राथमिकतामा राख्नेछ र बहिष्करणको समस्या सम्बोधन गर्नेछ; नेपाली युवा खासगरी किशोरी र बालिका र मान्यताप्राप्त ५९ वटा आदिवासी समुदायहरूलाई साझेदारका रूपमा लिई यस संस्थाले आफ्ना कार्यक्रमहरू अगाडि बढाउनेछ ।

तात्विक रूपमा युनेस्कोका लक्षित क्षेत्रहरू संयुक्त राष्ट्रसंघीय दिगो विकास सहायता ढाँचा २०२३-२०२७ (United Nations Sustainable Development Cooperation Framework for 2023-2027) को लागि स्थापित प्राथमिकताहरूबाट साभार गरिएका हुन् । युनेस्कोको यस राष्ट्रिय रणनीतिको मूलभूत विषयवस्तु स्वायत्तता र समावेशिताले देशको संघीयता र समावेशितालाई प्रमुख प्राथमिकताका रूपमा सहयोग गर्न राष्ट्रसंघप्रति नेपाल सरकारको स्पष्ट निर्देशनलाई दर्शाउँछ । यसका साथै, यस संस्थाले नेतृत्व गर्ने वा आबद्ध रहेका क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय ढाँचाहरूमा नेपालको स्वायत्तता र समावेशितालाई प्रवर्द्धन गर्न युनेस्कोले थप धेरै काम गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई पनि यसले जनाउँछ ।

नेपालस्थित युनेस्को टोली

unesco

UNITED NATIONS
NEPAL

नेपालका लागि युनेस्कोको राष्ट्रिय रणनीति
(२०२३–२०२७)

स्वायत्तता र समावेशिताको प्रवर्द्धन